

زمینار گردشی در آلمان

قسمت چهارم

در توپینگن، سعادت دیگری که دست داد تجدید دیدار بود با پرفسور دکتر کارل هومل K. Hummel. هومل هفتاد سالگی را گذرانیده است. فارسی را خوب و روان و استوار صحبت می‌کند و از دوستداران واقعی ایران است. او تحقیقات خود را با زبان‌شناسی زبان‌های ایرانی آغاز کرد. ولی چون پدرش دکان دوا فروشی داشت و مایل بود که پس از و حرفه‌اش ادامه یابد هومل مدتی از عمر را به دوا سازی پرداخت و ازین راه با مفردات ادویه و خواص گیاهان آشنا شد و چون مقدمات ایرانشناسی را فرا گرفته بود میان ایرانشناسی و گیاه‌شناسی پلی بست و به تحقیق در نامهای گیاه‌های ایران پرداخت. پس از چندی به تدریس دانشگاهی در شعبه نباتات آغاز کرد و کشت و وزر و آزمایش گیاهان را از موضوع‌های بررسی خود قرار داد و سمت استادی درین شعبه یافت تا اینکه بازنشسته شد.

هومل بجز اینکه در رشته زبان‌های ایرانی قدیم کار کرده است و در نام‌های مفردات ادویه و گیاهان تخصص دارد گاه به مطالعه در تاریخ فرهنگی ایران می‌پردازد. فی‌المثل بسیار علاقمند به تاریخ آشنایی ایرانیان با تمدن اروپایی است و مقاله‌ای در باره یکی از مظاهر این آشنایی و ارتباط که تأسیس مدرسه دارالفنون است نوشته است.

او هر سال يك مجلس مذاکره و ایراد سخنرانی ترتیب می‌دهد و سپس خطابه‌ها را در يك مجلدی که مرکب از مقالات به زبان‌های آلمانی و فارسی است با همکاری دکتر میر حمید مدنی که در شهر ارلانگن مقیم است به چاپ می‌رساند. تاکنون سه دفتر ازین مجموعه‌ها چاپ شده است.

امسال هم این مراسم دو هفته بعد به مدت دو روز در مؤسسه نباتات Institut Schloss Lindlich برگزار خواهد شد. برنامه‌ای که ترتیب شده چنین است:

دکتر ه. لوهای (توپینگن) : بیستون

دکتر جواد فلاطوری (کلن)

دکتر ا. رجائی (عضو سفارت ایران) : خصوصیات اقتصاد ایران

دکتر محمود کورس : ترجمه قطعه‌ای از اشعار گوته

دکتر میر حمید مدنی : جامعه ایران و ویژگی‌هایش پس از اسلام

دکتر کارل هومل : نام‌گذاری علمی گیاهان به زبان فارسی

دو نفر از ایرانیان مقیم گوتینگن، دکتر ایرج رحیمی لاریجانی (پزشک) و دلیر (شیمی‌دان) در باره دو موضوع پزشکی و شیمیایی صحبت خواهند کرد.

دکتر هومل شوقی عجیب به تحقیق و مطالعه نام‌های گیاهان ایران دارد و به نکته‌هایی

در باره نحوه نام گذاری علمی گیاهان در زبان فارسی دست یافته و دقایقی را پس از مطالعات زیاد در ایران به دست آورده که امیدست مورد دقت نظر و سنجش همکاران ایرانی او قرار گیرد. چندی قبل هم درین باب‌ها در تهران سخنرانی مفیدی ایراد کرد.

Die Entwicklung der neuzeitlichen Naturwissenschaft In Iran.

Die welt des Orients, 6 (1971) : 240 – 254

دوست نازنین ماد کتر ایرج خلیفه سلطانی تدریس زبان فارسی را در توپینگن بر عهده دارد. رساله دکتریش درباره قسمتی از کتب اخلاق و سیاست یعنی بند به پادشاهان است، همچون قابوسنامه، تحفة الملوك، نصیحة الملوك، سیاستنامه و سابقه‌ای که این نوع ادبیات در ایران داشته است. اکنون مواد زیادی در باره کسروی و روش تحقیقات تاریخی او جمع آوری کرده است و باید امیدوار باشیم که این اثر هر چه زودتر انتشار یابد، زیرا در محیط خودمان امیدی بدان نیست که اثر موجهی در باره آن مرد ظهور کند. ایشان از رساله محمود کتیرایی که در فرهنگ ایران زمین چاپ شده و کتابشناسی کسروی است تمجید می‌کرد.

پس از شام، هوای با طراوت باران زده مرا با او به بالای تپه‌های کنسانید. کوشک (قصر قلعه‌وار) خوانین قدیم این منطقه بر فراز این تپه است. اکنون عمارات آن محل مؤسسات علمی دانشگاهی است. بنای اصلی کوشک به مثل کاروانسراهای ایرانی بر چهار طرف ساخته شده و حیاطی بزرگی در وسط آن است. جمعیت کثیری در حدود هزار نفر درین حیاط جمع شده و در یکی از جشن‌های محلی سالانه شرکت کرده بودند. صدای موسیقی گوش فلک را کر می‌کرد. جوانان و برنایان و حتی پیران فریاد می‌کشیدند و پایکوبی می‌کردند و از واضحات است که لیوان‌های بزرگ آبجو یکی پس از دیگری نوشیده می‌شد. من با خود گفتم دنیا فرق نکرده است. عمل شادمانی و پایکوبی همیشه بوده. سیصد سال پیش در همین محل خوانین محلی به عیش و نوش مشغول بودند و امروز عده‌ای دیگر. جمعی بی‌نصیب بوده‌اند، هم آن روز بوده‌اند و هم امروز.

نام اولمان Ullmann را شنیده بودم و مخصوصاً از وقتی که دو کتاب تاریخ طب اسلامی و تاریخ علوم طبیعی در اسلام. او در سلسله *Der Handbuch des Orientalistik* زیر نظر پرفسور اشپولر نشر شده بود احترامی نسبت بدو یافته بودم. لذا شائق بودم که او را ببینم. خانم بلیسکه D. Blieske کتابدار کتب عربی و فارسی مرا به اطاق اولمان که در زیر شیروانی عمارت کتابخانه است راهنمایی کرد.

بلیسکه که در ایران هم بوده است و فارسی را متین صحبت می‌کند اگر چه ابتدا از شاگردان بزرگ علوی بوده ولی چون به غرب آمده موقع ختم تحصیل از شاگردان مرحوم رمپس Rempis استاد در گذشته شعبة شرق شناسی دانشگاه توپینگن بوده است.

از شاگردان علوی، بلیسکه و لوفت و زوندنرمن هم‌دوره بوده‌اند. لوفت Luff هم که از شرق به غرب آمده و اینک در دانشگاه گوتینگن همکاری دارد از ایرانشناسانی است که به تاریخ قرن نوزدهم علاقه‌مندست. از عصر صفوی هم گاه یاد می‌کند. در ایران بسیار سفر کرده و در پی اسناد تاریخ ایران مرتباً به دیوان هند و وزارت امور خارجه انگلیس سر می‌کشد. یک رشته از کار او مطالعه نقوش عصر قاجاری است که بر کوه‌ها نقش و نقر شده

است . باز هم موقع دیدار از گوتینگن ازو صحبت خواهم کرد . حالا به یاد آنکه سه روز در ماربورگ با او بودم و با خانم بلیسکه یاد او در میان آمد این چندکلمه قلمی شد .

همدوره دیگر خانم بلیسکه زوندن W. Sundermann است که اینک در برلین غربی در شبه شرق شناسی است . او در زبانهای ایرانی شاگرد « یونکر » بوده و فارسی را از علوی یاد گرفته است . مجموعه ای منتخب از اشعار فارسی را به آلمانی ترجمه و نشر کرد . اخیراً کار مهم علمی خود را که در باره متون فارسی میانه و پارتی یافت شده در تورفان است به چاپ رسانیده .

Mittelpersische und partische kosmogonische mit einigen Bemerkungen zu Motive der Porabeltexte von Friedmar Geisseler. Berlin, Akademie Verlag, 1973. (*Schriften zu Geschichte und Kultur des Alten Orients*, 8)

عنوان رساله دکتری او که با یونکر گذرانیده چنین است .

Die Sasanidische Herrscherlegitimation and ihre Bedingungen. Berlin 1963.

بلیسکه رساله دکتریش را درباره آثار شاهین شیرازی نوشته و به چاپ رسانیده است . شاهین شیرازی از شاعران یهودی ایران است که اشعارش به فارسی است . خانم بلیسکه خود مسیحی است ولی دنباله تحقیقات را در باره این رشته از ادبیات فارسی رها نکرده است و حالا می خواهد در باره بن یمین که یکی دیگر از شاعران یهودی ایران است تحقیق کند . به او گفتم که نتصراخیر آدر کتاب خود موسوم به « منتخبات ادبیات فارسی یهود ایران » (از نشریات فرهنگ ایران زمین) مختصری از آثار بن یمین را طبع کرده است . البته بد نیست خوانندگان را یاد آور شوم که در حال حاضر ه . پیپر H. Paper در امریکا - ژبلر G. Lazard در فرانسه و J. Asmussen در دانمارک و نتسر Netzer در اسرائیل در این رشته کار می کنند .

باری ، اولمان دانشمندی است در حدود چهل و پنج سال . پرکار و خستگی ناپذیر و تندکار . استادست بی تردید ولی هنوز عنوان استادی نیافته . زیرا چنانکه از خلیفه سلطانی شنیدم در مقالاتش بی باک است و تند و بی پرده همه را می گوید . اطاقش که زیر شیروانی و جایی پرت است مملو از جعبه های فیش بود و چندین قفسه کتاب . کتابها ، متون ادبیات و تواریخ و لغت عرب است . فیشها مربوط است به دو کار مهم که او عمر خود را بر سر آن خواهد گذاشت . یکی یادداشت های احوال و آثار دانشمندان علوم خالص و علوم عملی در دنیای اسلام که تاکنون قسمت های طب و علوم طبیعی آن را انتشار داده است . رشته دیگر یادداشت های لغت زبان عرب است که مشغول به نگارش يك لغت نامه مفصل می باشد و در باره هر کلمه مقداری فیش دارد . هر فیش حاوی عبارتی است که در یکی از متون تاریخی قدیم به کار رفته است .

اولمان برای اینکه بتواند « بی سر خر » به کار بپردازد اجازه نداده است و نخواسته

است که در اطاقش تلفن بگذارند. معاشرتش محدودست. از بام تا شام در آن اطاق با اوراق و فیشهای خود روزگار می گذراند.

یکی از بزرگان اسلام شناسان آلمان که درین شهر زندگی می کند Rudi Paret است. او اغلب در خانه خود کار می کند. رساله ای که چند سال پیش راجع به کارهای آلمانها در خصوص اسلام انتشار داده هنوز مورد استفاده همه است.

چون از آقای دکتر ایرج خلیفه سلطانی سؤال کردم که آیا ایرانی دیگری هم در توپینگن به مطالعات ایرانی علاقه مند است یا نه؟ معلوم شد که آقای فریدون رحیمی چند سال است که درین صفحات اقامت دارد و حالا به نوشتن رساله دکتری در موضوع تاریخ اجتماعی ایران در قرون اولیه اسلام اشتغال دارد و با آقای فان اس کار می کند. اتفاقاً آشنایی با آقای سلطان محمود علی مددی هم حاصل شد. ایشان تحقیق در زمینه فرهنگ عامه ایران را شروع کرده اند.

در سمینار شرق شناسی با دو جوان درخشان آشنا شدم. یکی فرانسوی است به نام یان ریشارد Yann Richard که دو سال در ایران معلم فرانسه انستیتو ایران و فرانسه بوده است. قبلا در لیون فلسفه اروپایی خوانده است. ولی در ایران چون فارسی یاد می گیرد به فلسفه های اسلامی و ایرانی علاقه مند می شود. برای اخذ درجه در زمینه ایران شناسی مدتی در مدرسه زبان های شرقی پاریس زیر دست قوشه کور و لازار کار می کند. موضوع رساله ای که انتخاب کرده فلسفه صدرا است. ضمناً سرمایه ایمان و گوهر مراد عبدالرزاق لاهیجی را در دست مطالعه دارد.

حالا می خواهد باز يك سالی به ایران بیاید تا بتواند که از مراجع موجود در ایران و مخصوصاً از محضر استاد جلال آشتیانی طبق توصیه ای که هانری کرین به او کرده است استفاده کند. فعلا در مؤسسه شرق شناسی دانشگاه توپینگن، برای امرار معاش با کسانی که اطلس خاورمیانه را تهیه می کنند همکاری می کند.

آن دیگری که با او آشنا شدم خانم کراووسکی D. Krawusky است. نامش آلمانی نیست ولی خودش آلمانی است. شاگرد زلهایم بوده و در فرانکفورت از رشته فرهنگ اسلامی درجه گرفته است. رساله اش ترجمه و شرح نامه های فارسی غزالی معروف به فضائل الانام است. این رساله چاپ هم شده است. کار ایشان فعلا تهیه مواد مربوط به عصر ایلخانان برای اطلس توپینگن است و من عن قریب شرح آن را خواهم نوشت. فارسی را نمکین و دلپذیر و درست صحبت می کند. مدتی به خواندن ادبیات معاصر ایران وقت مصروف کرده زیرا به قول خودش از هر چه کهنه و قدیمی است رمیده شده بوده است. حالا ذکر و فکرش اعلام جغرافیایی سرزمین های ایرانی در عصر ایلخانان است. فیشهایی را که او با همان ریشارد جمع کرده اند دیدم. چند متن مهم فارسی از آن عصر - مانند نزهة القلوب، فارسنامه، جهانگشا و جز اینها را خوانده و اعلام جغرافیایی را استخراج کرده اند تا بتوانند نقشه آن عصر را آماده سازند. تا کنون پنج هزار اسم شهر و ده که نام آنها در کتب عصر ایلخانان آمده است جمع کرده اند.

از همکاران آنها در شعبه شرق شناسی، یکی هم D. Halm است، او رساله دکتری اش را در خصوص جنبش زنج نوشته است. و حالا درباره اسم بلیه و شافیه تحقیق می کند. وظیفه جمع آوری مدارک و اعلام جغرافیایی قرون اولای اسلام برای اطلس توپینگن با اوست. و من دوباره به حال او خواهم پرداخت.

یکی دیگر از همکاران آنها Rotter نام دارد. رساله دکتری اش را درباره بردگی نوشته است. حالا درباره عصر امویان تحقیق می کند.

اما اطلس توپینگن (به علامت اختصامی TAVO) طرحی است وسیع و کاملا علمی که دانشگاه توپینگن از سال ۱۹۶۹ به فکر آن افتاده است. بدین توضیح که در سال مذکور گروهی از پژوهشگران چهارده مؤسسه دانشگاهی توپینگن لزوم تهیه يك دوره اطلس خاص خاورمیانه را مورد نظر قرار دادند. این گروه از شصت نفر تشکیل می شود (از شعبه های آشور شناسی، مصر شناسی، اسلام شناسی، یهود شناسی، دنیای قدیم، باستان شناسی، نبات شناسی و غیره). با ایجاد حلقه همکاری توانسته اند که کار خود را به صورت علمی و باروش منظمی شروع کنند. کلیه منارج تهیه اطلس را انجمن تحقیقات علمی آلمان می پردازد و هر سه سال يك بار از گروه مذکور گزارش می خواهد.

اطلس دارای دو قسمت خواهد بود: قسمت جغرافیایی و قسمت تاریخی. در قسمت جغرافیایی نقشه ها مربوط خواهد بود. به طبیعت، جمعیت، مردم شناسی، اجتماعات و مدنیت، اقتصاد و ارتباطات. قسمت تاریخی بر حسب ملت ها و ادوار تاریخی تقسیم می شود.

اطلس شش کتاب مفرد هم همراه خواهد داشت و قیلا یکی از آنها زیر چاپ است و آن اثری است درباره مدارس مذهب شافعی (Die Ausbreitung der Safi'itische Rechtschule) و آن را آقای ه. هالم تألیف کرده است.

فلا برای تهیه این اطلس سالی يك میلیون و نیم مارک در اختیار مؤسسه جغرافیایی دانشگاه توپینگن گذاشته می شود. آقای گ. شوایتز G. Schweizer استاد رشته جغرافیایی که متخصص جغرافیای ممالک اسلامی است به عنوان « رابط » و مسؤول اجرا این طرح مهم علمی را زیر نظر دارد و با شوق و شوری تمام بدین کار می پردازد.

شوایتزر خود رساله ای درباره بندرعباس و هرمز دارد که با قلت اوراق از نظر تاریخی و جغرافیایی و مطالعات شرقی قابل دقت نظر است. مشخصات آن را برای ملاحظه علاقه مندانی می آورم.

Bandar 'Abbas und Hormoz. 1972 (Beihefte Zum Tübinger Atals der Vorderen Orients)

معرفی یکی دیگر از مقالات او که در خصوص نحوه تحقیقات او و همکاری به نام J. Koch در کوه زاگروس است بی جا و بی فایده نخواهد بود.

Vom Zagros zur Levante. Attempto. Heft 45/46 (1972-78), 64-66

مؤسسه جغرافیایی دانشگاه توپینگن اهمیتی و مقامی والا دارد. محل کار اعضای آن در قلعه قدیمی شهرست، قلعه ای که به هیچ وجه دست به ترکیب آن نزده اند.

سخنان خود را در باب توبینکن با ذکر خیر J. Van Ess که رئیس و استاد مؤسسه شرق شناسی است به پایان می‌رسانم .

فان اس J. Van Ess متخصص اسلام شناسی است. او فارسی هم خوانده و باهلموت وریقر و زلهایم کار کرده است. ترکی هم می‌داند. او امروز از اسلام شناسان بزرگ آلمان به شمار می‌رود ، مخصوصاً در کلام و فلسفه . به تاریخ اسلام هم علاقه مندست . اخیراً توفیق یافته است که سندی از آثار حسن بن محمد بن الحنفیه موسوم به کتاب الارجاع را که همزمان با نهضت مرجئه است بیابد و به چاپ برساند و به تحلیل آن پردازد و ثابت کند که « مننکی » از قرن اول اسلام باقی است. مشخصات این مقاله چنین است :

Das Kitab al – Irga' das Hasan b. Muhammad b. Al – Hanafiyya Arabica. 21 (1974) ، 20 – 52

فان اس سه سال است که به جای رودی پاره Rudi Paret بر مسند و کرسی مؤسسه شرق شناسی دانشگاه توبینکن نشسته است . از صفات ممتازش حسن خلق و مهربانی است . تلخی ندارد. چندان که جای عجب باشد گریزان نیست . با همه جوانی در بسیاری از دانشگاه های جهان تدریس کرده و به حق مقامی در خود و علم و کیاست خود یافته است.

فان اس در اسلام شناسی مقام والایی یافت و در مظان آن است که به جای فون گرونهام به سمت ریاست مؤسسه شرق شناسی دانشگاه لوس آنجلس (امریکا) برگزیده شود . خود به من گفت که برای انتخاب شدن به سمت مدیر آنجا شرکت کرده ام . (۱)

فان اس به عضویت هیأت مدیره دائرة المعارف اسلام هم رسیده و جزین به جای فون گرونهام نظارت نشر مجموعه علمی

Die Biblio thek bes Morgenlandes را برعهده گرفته است .

این مجموعه که تاکنون ده کتاب در سلسله انتشارات به زبان های اروپائی آن نشر شده خاص انتشار کتب اساسی در زمینه های تاریخ و تفکر اسلامی است.

ناتمام